

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

OSHIKWANYAMA FIRST LANGUAGE

1104/4

PAPER 4 Literature

2 hours

Marks 60

2017

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section 1 **Poetry**, **one** from Section 2 **Drama** and **one** from Section 3 **Prose**.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [] at the end of each question or part question.

OMALOMBWELO NOMAUYELELE KOVAHONGWA

- Nyola omanyamukulo oye mEmbo IOmanyamukulo olo wa pewa.
- Nyola Onomola yEkonakono nEdina loye kEmbo loye IOmanyamukulo.
- Nyola nopena imbulau ile ilaula.
- Ino longifa okadimifo komeva.
- Nyamukula omapulo **atatu**, **limwe** okudja mOshitukulwa 1 **shOutevo**, **likwao** okudja mOshitukulwa 2 **shOinyandwa nalikwao** otali di mOshitukulwa 3 **shEeprosa**.
- Kotokela esipelo loitya, elongifonawa loileshifo netungo lomatumbulo.
- Omwaalu waitwa owa yandjwa moikondekifombine [] konima yepulo keshe ile yoshitukulwa shepulo.

This document consists of **16** printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

OSHITUKULWA 1: OUTEVO

Moshitukulwa omu holola mo ashike epulo **limwe** alike tali di **muLikola mo sha ku S.P. Kandume**.

1 Lesha okatevo aka, ndele to nyamukula omapulo aeshe taa ka pulwa kuko.

Efimbo loukoloni

Osha li shi nyanyalifa
Shefimbo la ka pita
Oixuna oya longelwe
Shomaumbo a xwikilwe
Eengeleka ito pula.

Omadengo ku popya.
Shimwe nomafininiko
Shihe na kanona kanini
Nomuxungu ota nyanye
Efyo, okati komokutwi.

Di popyeni domomufitu
Mu tu lombwel' oikulo
Nye mu tonge oSwapo
Eemhadi odoolyelye odo?
Oonyoko otava djal' oipando.

Swapo a dja kOputu
Oikulo ya dja kuAngola
Tai imbi li manguluke
Oiwana yaHangana shilindi manga
Okatokolifo na ka talululwe.

Shoshili ya fudikilwe
Shoipupulu ya li mefimbo
Shaa la toko oto tale
Keshe umwe omondjuwo
Aha twale ko oimbale.

Inashi monika nale
Shoindele tai xunu;
Oilumbu tai like koshitai
Sha wed' ombwena oshe ya
Oixuna yomunhu oi dule yombwa.

Osho nee sha ka lula
Eshi ehoololo la ka ningwa
Omayoka taa di mumwe nomifuva
Shipanga ta nyenge Nangolo
Ndele odimbu tai dimbuka.

Ounyuni osho wa yakele omake
 Oilongo tai pandula Namibia
 Ina lwa noifufuta kumana
 Shapo ombapila nopena
 A lwa paudiploma.

Omakengelelo osho e ya
 Ovanhu va pofipalekwe
 Eembubo da yandjelwe
 Ehoololo li ponyelele
 Shiti a tekele mbudje.

Osha li sha hamalala
 Sheengudu dopolotika
 Keshe imwe opolwayo
 Pohaulwoye oponguwo
 Tadi ingida efindano.

Efindano osho le uya
 Omukaka a fyaala
 She likenyena omayoo
 Efindano olakwalukele
 Namibia la manguluka!

(Shimoneni P. Kandume)

- (a) Omutevi okwa hala oku tu lombwela shike eshi a longifa oitumbula ei:
- (i) eflyo okati komokutwi [1]
 - (ii) omayoka taa di mumwe nomifuva [1]
 - (iii) pohaulwoye oponguwo [1]
- (b) Yandja oinyemateki **ivali** ya holoka mokatevo aka. Shi koleka. [4]
- (c) Yandja omutungilo wokatevo aka noitwa **ihamano**. [6]
- (d) Okatevo aka otaka wapalele epupi lilipipo? Shi koleka. [2]
- (e) Oshipalanyole shokatevo aka otashi tu tuu kumwe noshikalimo? Yandja omatomheno **avali**. [3]
- (f) Omutevi okwa li monghalo ya tya ngahelipi eshi a li ta teve okatevo aka? Koleka enyamukulo loye. [2]
- [20]

ILE

2 Lesha okatevo aka, ndele to nyamukula omapulo aeshe taa ka pulwa kuko.

Ovakwaunyuni twa puka

Akutu ovakwaunyuni
Ovakwadu twe likanifa
Tu li twa puka Kalunga
Twa lambalala Satana
Nande haye e tu shita
Otwe mu tal' oshipuna.

Akutu eshi twa puka!
Twe lininga ovapwidinhu
Ovahayavala Kalunga
Hatu litangele ounyuni
Eliko lao twa panda
Hatu kondjele omamona.

Ovanhu twa nyonauka
Omalupe twa kanifa
Twa shunduka koikunwa
Twa lololwa kwaai yedu
Oikwaulu twa kanifa
Twa hauluka Kalunga.

Komambo ihaku iwa vali
Vati elimoloshu longaho
Oandaxa momaumbo kwele
Vati otai mane omafimbo
Eexungi kadi ko vali
Vati nado oda tutuka.

Ounyuni kau fi wetu
Nande tu u litangele
Otwa tulwa ko ovaenda
Tu fude po tu twikile
Etango nge la pepe
Tu ka fike komaumbo.

Omukwaunyuni lungama
Omukwadu pukuluka
Omunamwenyo lilongekida
Kounyuni oku na epangulo
Omona waKalunga ta aluka e n' ondjabi
A pe keshe umwe pailonga yaye.

(Shimoneni P. Kandume)

- (a) Yandja oitwa **ivali** tai holola kutya omutevi okwa hala oku tu hongwa shike mokatevo aka. Shi koleka. [4]
- (b) Omutevi okwa longifa ngahelipi elaka, opo e tu etele pouyelele kutya ovanhu inave uya okukalelela kombada yedu? Shi koleka. [2]
- (c) Okatevo oka owe ka panda ile ino ka panda? Yandja omatomheno **avali**. [3]
- (d) Mokatevo konga mo omakondjifafano oitya tai shikula:
- (i) omufyoona [1]
 - (ii) ongushu [1]
 - (iii) ovaneumbo [1]
- (e) Omushangi wokatevo aka owoludi lilipipo? Shi Koleka. [2]
- (f) Okatevo aka otaka wapalele peemhito dilipipo? Koleka enyamukulo loye. [2]
- (g) Yandja omaukwatya **avali** ovanyandi va tumbulwa mokatevo aka. Shi koleka. [4]
- [20]**

OSHITUKULWA 2: OSHINYANDWA

Moshitukulwa omu holola mo ashike epulo **limwe** tali di m**Ohombo omwene** ku **E.S. Ndeutepo**.

3 Lesha nawa okahokololo taka landula, ndele to nyamukula omapulo taa ka pulwa kuko.

Onyanya kuEster S. Ndeutepo

Simon yaShilunga okwa li omulumenhu wonyanya, nghee wa dalelwe u i ude. Omuhombolwa waye Linea yaHaifene, oo a li a hepekwa kuhe na vali molwonyanya yomulume. Mohombo yavo okwa li va pewa ounona vane. Ovamati vavali noukadona vavali

Simon: Linea yaHaifene, owa nangala ngaho omutenya u fike opo, ito longo nena? Ovalikadi vakweni aveshe omomapyva ve li, ndee nomunhu wa nangala! Endelega nokuli u ye mepya.

Linea: Inandi nangala po nawa nena. Ngeno onda li ndi udite nawa, ngeno naame ondi li ngoo mepya ngaashi vakwetu. Omufyoona hano iha vele vakwetu?

Simon: Shike? Oho kala tuu ito vele? Oho vele shike hano peendima? Ndele aame to nyamukula nokuli. Ame ihandi nyamukulwa komwalikadi. Ngee oto nyamukula nge, ohai ku lyata, ndele ondede handi i denge mo.

Linea: Ombili hano tate, ame onde ku shiivifila ashike kutya nghi lele po nawa.

Simon: Nande owa piti nee ndee to tu ningile otee. Nafye ohatu kala nee ngoo itatu li, shaashi to vele? Ohatu li nee ouvela woye? Nghi ti ondede yoye.

Linea: Aaa ... Oii ... woo tate nameme va fya nale. *(ta kungu)* Baa ... haa ... baaa ... waa ... Oi! Aa, mmh-mmh.

Simon: (nenghava komutwe waLinea tuu naku) Oto likungifa! Handi uya ndi ku longife nee. Owa fa wa efelwa.

Linea: Ombili tate, ino denga nge. Ohandi vele shili. Fiile nge onghenda tate! Tate to dipaa nge! Wuu ndi popilwa vakwetu. Woo meme! Woo tate!

Simon: Ohandi shi ku pe nena. Wa lunduka unene. Apa ngoo to di ino livelifa vali *(omanghava taa yakulafana neengonyo)*.

Ndemufayo: Tashi ku li nashi ku efe, mumwange. Kaana ove kaShilunga, omona wovanhu oo. Eshi sha ningwa oshishike tashi dengifa omunhu wodjuunhu ngaho? Efa omunhu wovanhu oo. Owa hala shike kaanave?

Simon: Hano na mwene, ina nyamukula nge vali *(ta popi ta fudaana a lololwa kokudenga)*. Okaana aka ta ka mona otaka li edu, eshi ina hala okulonga?

Ndemufayo: Ina hala okulonga. Ai, kaanave kaShilunga, oho hepekele shike ofiye yovanhu oyo? Vakweni otave lishiti novafuku vavo, ndee ove keshe fiku ou na omukainhu a dinda omesho.

Eshi kwa toka, Linea ota kendabala a teleke ouvalelo nande, ita dulu. Okwa tya tuu nee ye ota vele, ye a dengwa ye vali okwe lihumbata.

Simon: Nandi ka nangale hano, kamu na ouvalelo nena omu?.

Linea: Otwe ya tate ouvalelo oyou!

Simon *(ta tale oikulya nge oiwa):* Oshikwashike eshi Linee? Oshifima osha telekwa ngahelipi ngaha? *(Ta kufa elilo noshifima shalo, opo sha di mombiya nde te shi kupula Linea. Linea okwa hangwa ta ende nombili ine shi teelega. Oshifima osha ka tapeka mombuda yaye.)*

Linea: Memeei, hai pi. Simson ka ete omeva. O! Kalunga kange oshike handi monene oixuna vakwetu?

Simon: Naku mwene kepata oko! Omwa pandeka nee tamu ti? Outya nandi uye nee ndi mu denge, ngaashi mwa hala, mu kwene nee nawa.

Linea: Mwena mushakati, onda pola mwena nee wani. Tu yeni monduda. Simson twala ounona monduda.

Simon: Mu ye peni? Hamba owa lunduka ngoo shili, Linee. Mu ka nangale inandi lya? Teleka paife eshi, ndee to eta ouvalelo. Ino eta ko vali oitepi ya dedaulwa kooLahja oku. Teleka ove mwene, ndele omeendelelo nee to shi ningi.

Linea: Kape na vali oufila tate! Okaufila aka ka twilwe kuLahja oko ka telekwa mo. Ombili ngoo tate. Pamwe mongula ohandi kala ngoo xwepo ndi twe, ame ndi ku telekele ongula.

Simon: Ngahelipi? Ove hano oho longo shike, Linea? *(ta nakula ko okaana ndee te ka kupula momukala)* Handi ya ndi ku longe nee. Ohandi shi ku tulifa po nena. Handi uya ndi ku tunhe mo manga. *(omanghava taa loko nee ta yakulafana nolute.)*

Linea: Woo-woo memee! Ombili tate! File nge onghenda. Fila ounona voye onghenda. *(ounona aveshe otava lili. Simon okwa fa ehe na matwi. Ota tunhu Linea nolute. Ita tongola, naapa pai ota denge. Okaana aka ka kupulwa momukala, walye kutya onghalo oi li ngahelipi)*

Ndemufayo: Simon yaShilunga, oove tuu nda lombwela paife kutya inamu lwa vali? Kounyuni kaku na vali malutu. Owa hala u dipae ofiye yovanhu. Okaana aka kanini oke li peni? Yee openi pe na Loide? Eteni olamba tu tale okaana eshi ke li. Oh eshi inashi monika nale. Simson tondoka u ka tale Mestela Haipinge, tu yeni koshipangelo. Lahja kufa okakalata kanyoko nokaLoide. Endelega tondoka ino kala ko, mumati wange. *(Otuwa oye ya ye naMukwanambwa naye okwa fika.) Shingilila wani, ovanhu kave li nawa ava; pamwe hatu va fikifa ngaho.*

Haipinge: Oshike hano sha eta oupyakadi u fike apa, tate Ndemufayo?

Ndemufayo: Shike nee, shihe fi onghedi ii yaSimon. Vati oshifima shetepi.

- (a) Yandja oitwa **ivali** tai holola kutya omulumenhu okwa hololwa mo omunhu a tya ngahelipi mehokololo **Onyanya**. Koleka enyamukulo. [4]
- (b) Fatulula kutya elikwatopomutima oshike, ndele to yandje omalikwatopomutima **avali** wa li u na eshi wa li to lesha ehokololo eli. [3]
- (c) Omunyandi elipipo hatu luku omupotokononi moshinyandwa eshi **Onyanya**? Koleka enyamukulo loye. [2]
- (d) Oshinyandwa eshi **Onyanya** osha danenwa peni? Koleka enyamukulo loye noitwa **ivali**. [3]
- (e) Yandja oitwa **ivali** tai holola kutya omushangi woshinyandwa eshi okwa hala oku tu hongwa shike. Shi koleka noitwa **ivali**. [4]
- (f) Yandja oitwa **ivali** tai ulike kutya oshinyandwa eshi **Onyanya** oshe ku etela omaliudo elipipo. Shi koleka. [4]
- [20]

ILE

- 4 Lesha tete okahokololo aka ndele, to ka nyamukula omapulo taa ka pulwa kuko

Omayooloko kuEster S. Ndeutepo

Momukunda Okadiva omwa li okakadona kondjelo, kedina Pali. Ovamati ova kala tava ningi omhingafana va tale ou ta findana. Elao ola ka wila Petrus, oo a shiivika nawa nedina Pita, oo a ka itavelwa. MuDesemba mo 1994, ovanyasha ava vavali ova tokola va hafife o vadali vavo, eshi tava ka ninga "Sha tulwa kumwe kuKalunga ihashi kufwa kumwe komunhu."

Ongula imwe Pita, okwa ka talela po omuholike waye. Vo ova li nee tava ka pangela omhangela, nghee ve na okulilongekidila efiku loshiindingili. Pita okwa shinga oToyota Corolla yaye fiyo konyala opolupanda longulu yokakadona kaye. Okangalo kafuula oka li yo taka shikwa. Otuwa okwe i dima ye ta ende ta shiki omwilwa a yuka poshivelo shonduda yaPali.

Pita (ta konghola nouxwenge): Hallo! Omo ngoo mu li?

Pali (*nondaka ya nyika elundu*): Mmh, omo tu li, kala omutumba apa. (*Ta undulile Pita oshipundi*).

Pita: Eewa, shiveli. Kaume eshi u wete nde uya po ngaha shiveli, nghi na shihapu naanaa okutya. Omafiku okwa pwa ko ngoo osho. Vali otu na okufaneka kutya oshivilo otashi ka kala ko naini.

Pali: Ha to popi ashike kutya otashi ka kala ko naini?

Pita: Oh! Mukwetu, oshinima oshetu vavali. Domashendjo natu di efe manga. Ee, kOvenduka ohatu i nee naini kakadona kange?

Pali: Waalye. Ame nohema yokudja po nayo oyo ndihe na nokuli.

Pita: Tashi ti otu na nee mboli okulanda tete ohema iwa yomondjila? Pamwe oi shii ngoo okukala manga inai landwa. Ngeenge nee twa tameke okulanda oinima oyo inatu pumbwa unene, pamwe itatu ka wanifa okulanda eemhumbwe detu adishe doshivilo?

Pali: Hamba! Ame nokuli onda hala u kale ho uya u pitule nge, tu ye koNight Club (Oklaba yOufiku). Omunhu oto di ngoo nee mounyasha ino lihafifa?

Pita: Mmh... Aaye ombili kakadona kange, ame nghi na fiku nandi ke ku twale koklaba nande. (*Pita oku udite nai ashike ota kendabala a holeke omaliudo aye*), Natu ninge nee ngaha. Ohandi uya nee ndi ku pitule mongula, shiveli, ndi ke ku landele oshikutu shomondjila. paife natu ufe ashike fiku hatu ka ya kOvenduka.

Pali: Tete oshikutu shomondjila shi na okulandwa, opo nee hatu ka twikila nelandulafano lolweendo.

Ondjila Pita efiku olo ina mona ule wayo. Divadiva oToyota ote i fikamifa mokamuve ke li ponhu.

Namwoonde: Otamu i nee naini mu ka lande eefei?

Pita: Oh mboli otu na okuya tete kOshakati, tu ka lande oshikutu shamukwetu shomondjila; opo nawa tu ka ye kOvenduka tu ka lande oipumbiwa aishe yehombolo.

Namwoonde: Shike? Omona waNdayulambali okwa fa te ku kefa medu. Nghee ngoo to i kOshakati, oshikutu shomondjila? Indeni ashike kOvenduka. Ngeenge osho ngaho inda mo vali, mona wange. Oshilongo oshi yadi. Oo ito ke mu dula tate.

OToyota oya pita nokuli nale pusekurit. Mondjila itava popi unene, ounge oyo tava popi ko. Divadiva ova fika poContinental No.1.

Pita: Natu ye ashike twa yukilila poikutu yeni, opo hatu endelele.

Pali: Kaku na oikutu iwa oku. Ngeno otwa ile kOshomeva ngeno xwepo.

Pita: Doku ka landa omidjalo domondjila kOshomeva, dimbwa. Ngeenge hatu popi olweendo olokuya ashike kOvenduka, tu ka lande eefei, opuwo. (*Pita ta popi nomilungu tadi kakama.*)

Ongula yefiku la shikula olweendo lokukonga oipumbiwa yehombolo ola hovela, ashike Pita oku li nee monghuwo i na onghambe.

Pita: Tala peelinga odo oyo wa panda. Ame yange onde i hoolola nale. Oyoyo yeisho.

Pali: Kape na ei nda hala apa. (Ta popi e va pilamena).

Pita: Tu yeni hano tu ka pituleni omahooli tu shuneni, ngeenge nani katu na eshi twa pumbwa meefitola omu.

Pita naPali osho va hambola ndele tava ka kala keumbo olo la hangika la tungifwa kuPita kOndangwa, ashike Shipanga okwa li ta nyenge Nangolo omolwekwatafano lavo olo kwa li la nyika oipa yeembwa. Efiku limwe Pali meumbo ina tokelwa naashi e uya, okwa hanga ovanhu va ka nangala nale.

Pali eshi e uya ina popya sha, ye naPita okwa mwena ashike. Pali okwa landa osuuka indjibi eekg 10. Pita okwa li a hala a ye kuxe e ke mu hokololele okuhaudafana kwavo. Eshi e uya petuwa okwa halukifwa kosuuka i li komulungu woindjina, yo imwe ya tikila pedu. Omhadi i li po oyaPali. Pita okwa li ta diladila e mu vyule, ashike okwe lipula ngoo ehe shi ninge. Okudja opo okwa ya kuPau.

Pita: Ku wete ko kaume, aaye paife opuwo ashike. Pali onde mu henga eshi, natate ngoo Namwoonde.

Pau: Omaumbo vati osho ngoo e li osho. Vali ou na ngoo okulididimika manga, ove u shiive nghee ha endwa.

Haufiku: Pali, owa hengwa mumwange. Poinima oyo tai popiwa owe i ninga ngoo shili, shiveli? (Pali ota lili ashike.)

Ovafita novakulunhu vomaongalo avo avala, ova kendabala ngaashi tava dulu, opo ohombo yovanyasha ava ngeno iha teke. Ohombo yaPita ya tekelela, nainava ka shuna vali pamwe. Odila yonghuva ye lidongelela okandobe kayo.

- (a) Omunyandi elipipo to etele onghenda moshinyandwa eshi? Shi yelifa noitwa **itatu**. [4]
- (b) Yandja oitwa **ine** tai holola oshitukulwa shopamaxupilo ngaashi sha holoka moshinyandwa, **Omayooloko**. [4]
- (c) Oshinyandwa eshi, **Omayooloko** owe shi panda ile ino shi panda? Koleka enyamukulo loye noitwa **itatu**. [4]
- (d) Yandja omaukwatya **avali** aPita ngaashi a hololwa moshinyandwa eshi, ndele to a yelifa. [4]
- (e) Omushangi okwa longifa ngahelipi elaka, opo e tu etele pouyelele ekwatafano olo la li pokati ka**Pita** na**Pali**? Shi yelifa noitwa **ivali**. [4]
- [20]

OSHITUKULWA 3: OPROSA

Moshitukulwa omu holola mo ashike epulo **limwe** tali di **mOdjuulufi mboli xwepo, ohole mboli oshiponga ku F.N. Nashidengo**

5 Lesha okahokololo taka shikula, ndele to ka nyamukula omapulo taa ka pulwa kuko.

Odjuulufi mboli xwepo, ohole mboli oshiponga: F.N. Nashidengo

Momadilongo aJulia omwa li ngaha: “Mmh, mbela omunhu shamha ngaho nee mu li pamwe, nye itamu popi. Sho nee shilombolwa ame Julia yaHamunyela, Barnabas yaNghifikepunye ou, ondi mu hole tuu shili hano? Eehombo dovanhu aveshe osho ngaho shili di li ngaai yetu mbela?”

Mboli eshi shi li kOnghumbi osho ngaho shi li kEvale. Barnabas naye moshifo osho ta lesha okwa dika mo ashike omesho, ndee omadiladilo oku li kumwe ku lili. Okwa li nee ta diladila ngaha: “Ndishi ame nima ou Julia, eshi nde mu hambola, osheshi ashike inandi hala ndi ulwe exumuki. Ashike emweno eli li li meumbo omu lakeshe efiku ola limbilika nge. Yo nohole yaJulia oya fa ya fya outalala mboli mbela?”

Efiku limwe Julia okwa ya keefitola e ke lilandele oushike-pe-nge yo, mofitola, mOkonde onhi-3. Eshi tuu a pita mo mofitola, Julius okwe mu shikula, ta ende ngoo okaendanamhandi, ohaluka Julia okwa ufa sha, sha wila pedu, ye mwene ine shi mona, onghee Julius okwa endelela diva, ndee te shi toola po, ndee te shi yandje kuJulia neendjovo edi: “Ombili jeffolou owa ufila oshinima eshi pedu, ame Omusamaria omunamutimanghenda, onghee onde shi ku etela. Edina lange aame Julius yaShekutaamba.

Manga Julius ina mana okupopya, omesho aye okwa shakena nomesho aJulia, nokwa kuminwa ouwa woshipala shaJulia. Julia yo kombinga yaye naye okwa mona sha osho ihe shi mono nande omomesho aBarnabas, onghee ova kala va talafana ashike, itava popi sha nande. Ohaluka Julia tai mo ta ti: “Tangi unene kekwafo loye. “Eshi a popya ngaha okwa pilamena ko, opo a dje po puJulius diva, shaashi omesho ombili aJulius otae mu etele oluhodi mokudiladila omesho matilyana aBarnabas oo ha mono ashike omafimbo amwe-amwe nokuli.

Julius ota shikula ngoo natango Julia okaendanamahadi, Julia eshi tuu ta fiki pokamwoongo kaNambili, okwa keuka konima nokwa mona Julius ta di konima yaye a limbililwa nokwe mu teelega. “Onda nyengwa oku ku efa inandi uda ouyelele we lixwa po kombinga yoye kaume Ju”

Osha li efimbo lokonguloshi, eshi Julia naBarnabas va lya ouvalelo, nova ya mondjuwo yavo yokuxungila. Barnabas ota lesha oshifo shaye shoOmukuni, manga Julia ta tale o-TV, ye ta tungu embuneu laye. Keshe umwe oku li momadiladilo aye mwene. Ovalihomboli ava ova ninga eedula nhee va hambolafana. Ashike Kalunga hewa ine va dimbulukwa manga, kokutya kakwa li va pewa manga omaano oludalo.

Ongula eshi tuu omuwoi wongula tau denge, Julia okwa uda pomuvelo weumbo tapu kongholwa. Eshi tuu a ka yeulula omuvelo, omuJulius. Ngeno okwa li ino hanga omushamane wange a ya koilonga ngeno ote ku tile ngahelipi?” osho Julia a pula Julius omapulo taa twitwimike, ye ine mu popifa yo tuu.

“Julia okudja pondje okwa lotokela meumbo, ndele te liuvike komutwe. Ashike eshi e li koshi yoikumbafa oko omahodi otaa pololoka. Barnabas eshi a dimbuka okwa hanga hewa Julia a ngondjomokwa, e li moseti. Ove likunda nawa nawa, nonande pokati kavo, “omapumhumu ashike taa yolele oulipamwe yo onghone i li medimo.”

Efiku limwe Julia okwa tokola a lekele mukwao kutya, ota ka uhala kumbushaye kOngwediva. Manga ashike omukulukadi waye opo ta pilamene ko ye Barnabas mongodi omo e li. “Hallow, Hallow, oHelena, oove tuu to popi? Onda ku dengela ashike ndi ku lombwele kutya nena ope na omupofi, Julia okwa ya kumbushaye kOngwediva, onawa ashike ngeenge to uya tu uhale, fye tu shi liningile oku manga ponanghala pe likala”.

Manga nee ve li papatelafana moseti, mboli Julia okwe lidimbwa po. Vo hewa nomuvelo oo ngoo inava idila. Julia manga ta di kokulekule, okino oku i wete nale.

Julia okwa tokola a ka talele po mbushaye kOngwediva, shaashi ngehe tuu a alukile ko fiku a hangelela Barnabas naHelena moseti yambulavo. Okwa enda kolupadi fiyo opomahooli aKatana opo hapa londelwa outekisa. Ina kala po nokumona okatekisa. Eshi tuu tava shaama nomatungo a shangwa Pelican, okatekisa oka tula ka londeke po natango ovatwaalelwa vamwe. Eshi tuu a ka keuka, omohauto yambulavo ya fikama mokamukwiyu ya taalela modalate yaKalomho. Oshe mu nhukifa mo omwenyo ta ti pamwe oyo mona oshiponga. Eshi tuu a fika pohauto, mboli oBarnabas ve li mo naHelena. Ina nhuka mo nande omwenyo, okwa tala ashike nawa ndee ta pilamene ko.

Mwene okwa fa ashike a fimbula kutya ova monika, onghee okwa pitila ngaha: “Julia, kaume ohombo yetu nai teke, inandi ku pumbwa vali tuu nande. Ame onda pumbwa omunhu tau udifa nge ombili. Ove shoye okutungo ashike omadjula nokutalala o-TV. Onda loloka, nghi ti onde ku loloka. Fikama mo meumbo lange omu paife eshi! Ouningila yo nai noukelefiti woye nokuli.”

“Onda shi mona mo nale Bara, kutya omaudaneko oye aa wa udanekela nge okwa li ashike omapopyo ongaho. Nonghela-nghela apa onde ku mona Bara, wa lombwela nge apa to i kOshomeva, mboli owa ya ashike u ka lye oshimwenyo naHelena woye. Osho Julia a popya a tula ko omaonya. “Mwalikadi inda!” Barnabas ta i mo. “Ou na eshi wa halela nge hano? Oto lombola wa mona nge, wa mona nge ngahelipi? Ame onda ti inda. Nghiti nde ku denga ame mona waNghifikepunye, nde ku denga vali. Inda! Koshoka mo mu. Shi ... ove!” Julia eshi a dja mooBara, ina shuna ko kooxe. Okwa ninga omafiku pukahewa kaye e li polukanda laShitenda mOshakati.

- (a) Yandja oitwa **ivali** tai holola kutya omukainhu okwa hololwa mo omunhu a tya ngahelipi mehokololo eli, **Odjuulufi mboli xwepo**. Shi koleka. [4]
- (b) Fatulula kutya efiiloshiduto oshike, ndele to yandje oshitwa **shimwe** tashi holola ngehe ehokololo eli le ku fiila oshiduto. [2]
- (c) Yandja oiningwanima **ivali** ya holoka mehokololo eli, ndele to yelifa kutya oye ku etela omaliudo elipipo. Shi koleka. [4]
- (d) Oiningwanima **ivali** ilipipo ya holoka mehokololo eli ya nyika oushili? Koleka enyamukulo loye. [4]
- (e) Ope na ngaho ekwatafano pokati koshipalanyole noshikalimo shehokololo eli? Shi yelifa. [2]
- (f) Yandja oitwa **ine** tai holola omufyuululwakalo wOshieuropa mehokololo eli. [4]

[20]

ILE

- 6 Lesha okahokololo, ndele to ka nyamukula omapulo taa ka pulwa kuko.

Okadila opo ke li ashike ovaumbi tava umbu tava shekuna: F.N. Nashidengo

Ndinelaο yaPukulukeni okwa dalelwa mOikango popepi nOngwediva. Eendunge daye oda dimbulukiwa (kokulila) kwaye kwotete. Pefimbo lokuputuka kwaye, ovakulunhu vaye ove shi dimbulukwa mo nale nawa kutya, ota ka ninga okakadona okanandunge ko oka shitika.

Efiku limwe manga Ndapandula va li ve li ovo aveke meumbo nomona, okwa ifana Ndinelaο ndee te mu lombwele ngaha: “Mumwange Ndinelaο, onda konga omhito ya wapala, opo ngaho tu di tule peenhele. Omhito ei nda mona nena ondi na oku i longifa. Mumwange eshi u li ngaho owa kula nee. Paife novamati oto ningi u va kunde, nghiti shiimba we va kunda nale nokuli. Omunhu womukainhu iho fikile to itavele omulumenhu, ine ku shashela, hano ine uya kwoove oikando ihapu, oto monika kutya ove owombilixa. Vali ou na okutala nawa manga ino mu itavela. Ovalumenhu vamwe ohava ningi ovanhu oshiti monguwo. Hano va hala ashike oku ku lila vo ve ku nyonene oukadona nofikola yoye. Hano nandi ku wedele ko kutya, omukainhu shamha we limono, ino hetekela nande okukala nomulumenhu, shaashi opo, opo naanaa hapa di okuninga edimo. Ovamati vamwe ohave likale ovanhu ndee to ka kala nokaana kehe na xe!”

Ndinelaο eshi a kala mofikola yaGabriel Taapopi natango tuu eendunge doudalelwamo nosho yo elihongo laye, ola kala tali xumu nawa komesho. Ovamati vahapu vomofikola yavo ova kala ve mu yokolela mo eefingo. Keshe umwe okwa hala a kunde ekweshengele eli lomesho matoka tootoo, nomayoo matoka a fa oitandu yeendao. Eendinga daye ngeenge de ku pilamene, ndee oku wa yuka oku na omuti u li komesho yoye, ku kala ino lidenga muwo, shaashi omesho ito a alula ko kuye.

Efiku limwe, Ndinelaο okwa ifanwa komumati womokangudu oko ke mu luka edina Kushilolo, wedina Ndanyengwa yaNdeshuuda. Tete okwe mu lombwela ngaha: “Kaume Ndinelaο, onda tumwa kwoove, ndee nakutuma nge okwa fa e na ehokololo lile unene, onghee ohandi ku indile konima yokulya komatango, tu ye ngaho twa yuka lwokokapale komaudano kwinya ame ndi ke ku shiivifile osho a tuma nge.” Eewa kaume Ndanyengwa, Ndinelaο ta nyamukula pauxupi, ye ta unduka a yuka komuhandjo wavo.

Inapa pita unene efimbo lile, ye omumenhu waNdeshuuda okwa uluka ko. Mondjila okwa enda mo ta diladila ngaha: “Vakwetu, Kushilolo ou, ohandi mu ende mbela ngahelipi? Ame inandi hala nande okuwa ko ngaashi vakwetu. Okwa tya hano ngahelipi? Omunhu iha pondoka. Ame ngeenge okwa anye nge, ondi na ashike oku mu longifa”.

“Mmh! Onda fa mbela handi yahama omayoo konghumwe. Lombwele nge nee manga etumwalaka lange eli wa pewa kunakukutuma ngaashi wa lombwela nge nale, shaashi shiimba omeva okwa mona ashike oupitilo, opo naave u pitile mo, ile pamwe oove ngaho we lituma ove mwene walye? Ovamati vamwe ihamu yukilile oinima.” Ndinelaο ta nyamukula Ndanyengwa e mu fikikila omesho noina pakuma nande olumwe.

Onde ku uda mo nale nawa!” Ndanyengwa ta i mo a lafa ko. “Hamba owa dina ngaho ovanhu shili kaanave. Ndele aame to ula ku shi lolo, u na omanyami nee mboli. Ame ihandi tukwa kokaana kokakadona handi popi nako. Iho udu nge ndishi? Apa oto di po nee ino nyamukula vali omulumenhu nai. Ondi wete ngaho wa lukwa nedina Kushilolo mboli omolwoulai woye oo.” Eshi Ndanyengwa ta popi ngaha, okwa kwata Ndinelaο mokwooko kwokolulyo, ndee te mu ti enghava loshipilama tuu pwiku. Ye ta shikulifa ko edi: “Ohandi shi ku tulifa po nena.”

Ndinelao okwa nakuka mo meenyala daNdanyengwa ndee ta fangaleke a yuka mokati kokapale. Eshi tuu ta ti ote ka koya ngeno, ye Ndanyengwa oku mu kwete mohema. Ou Ndinelao okwa dimbulukwa kutya, oku li monghalo ya nyika oshiponga, onghee okwa nhakuka mo meenyala daNdanyengwa. Eshi a dja opo okwa ya ashike a yukilila keumbo lomukulunhu womuhandjo.

Eshi va kwandjangela nasho ova ifana Ndanyengwa, opo ve mu pulapule. Ndanyengwa okwa hangwa e li mongulu ta lesa omambo aye, nokwa li ta anye ko, ashike konima okwa ka ya ngaho kuvo. Eshi a fika puvo, omukulunhufikola okwe mu lombwela ngaha: “Ndanyengwa ame naame onda nyengwa ngedina loye, koshiningwanima eshi wa ninga nena mofikola omu. Eshi wa ninga, osho oififahoni yongaho. Ile pamwe oto lundilwa haave wa longa ngaho?”

“Tate mukulunhufikola, aame lela nda longa ngaho. Ashike nima oo, oye a tuka nge, a tuka nge nokuli nameme, opo nda dja ndi mu kapavaule nomanghava. Ame itashi shiiva ndi tumbulwe nameme, omwenyo owa li wa nhuka nge.” Osho Ndanyengwa a nyamukula omukulunhufikola, ye te lipopile ngaho.

“Aayee! Nande inatu ya vali kokule nado. Osho sha popiwa kuNdinelao oshoshili. Ame onda li ashike nda fya ohoni, shaashi okwa anya nge. Vali haame andike a anya ndele konyala keshe omumati mofikola omu okwa wa ko kuye. Nandi mu pe ashike ombili kwaasho nda ninga. Naame paife onde lipa ombedi unene eshi nda pombola ohema yaye.” Osho Ndanyengwa a ya mo nasho.

Omukulunhufikola okwa popya moitanaisho ngaha: “Ndanyengwa elelo lofikola eli ole ku mona etimba moshinina shokudenga Ndinelao, nosho yo okupombola ohema yaye. Onghee ole ku taataa mo manga momuhandjo wofikola, netokolo laxuuninwa otali ka ningwa keletonongelo eli lakula, hano kelelo lofikola. Nena inda u ka tokelwe to longele oinima yoye. Okuhovela mongula inandi ku udila mo momuhandjo wofikola ei. Efimbo alishe eli ou na okukala pondje yolumbo lofikola, momuhandjo ino lyata mo nande omhadi yoye.”

Eedula tadi i do itadi uya. Mopaiife Ndinealo oku li mOndodo onhimulongo nonhivali. Odula aishe oyo ina hepifa nande omunute noumwe. Okwa kala ta lesa omambo aye nelitulemo. Ekonakono lokexulilo lodula eshi la ka shangwa, kape na omalimbililo Ndinelao okwa kala e shi shii nale kutya okwe shi denga komutwe.

Ndinelao okwa kwata oxuxwa komulungu a yuka kofikola youhongwi kOngwediva. Edina laye nalo opo e li hanga peembapila odo da li da tulikwa pomuvelo. Eshi a shuna keumbo ehafo ongambishi meumbo mwa tomwa.

Eedula edi Ndinelao a kala mofikola youhongwi mOngwediva ine di mona. Oihongwa okwa kale te i denge ngaashi shito. Ohaluka ashike eshi ve li momudo waxuuninwa.

Modula yaNdinelao yaxuuninwa, mOngwediva omwa tambulilwa yo ovahongwa vape. Umwe womuvo wedina Ndeshekeva yaHashondati, okwa li e li shii omaumati. Kombinga yokupopya, oto mu tu meisho. Efiku a pashukila ekweshengele eli Ndinelao, okwa haluka ashike ta di omaxwilili.

Lwopokati kodula penya Ndeshekeva naye osho a kundana kutya Ndinelao oye kushilolo. Ashike okwa tokola ngaho e ke litalele ko ye mwene, shaashi vati omwoongo mupofi okekuva. Ina hala ashike okuuda omaudila ndee ta itavele.

- (a) Yandja oitwa **ine** oyo tai holola oshitukulwa shopaliko mehokololo, **Okadila opo ke li**. [4]
- (b) Mehokololo eli tofa mo omaupyakadi **avali**, ndele to holola nghee a kandulwa po. [4]
- (c) Tumbula omikalo **mbali** da longifwa komushangi, opo a ete po ehokololo eli. Koleka omanyamukulo oye. [4]
- (d) Yandja exuku lehokololo eli, ndele to koleke enyamukulo loye netomheno la dja mehokololo eli. [2]
- (e) Omushangi wehokolololo eli, **Okadila opo ke li** okwa hala oku tu hololela shike eshi a longifa oitumbula ei:
- (i) omeva okwa mona ashike oupitilo [1]
- (ii) okwa kwata oxuxwa komulungu [1]
- (f) Omushangi wehokololo eli woludi lilipipo? Shi koleka. [2]
- (g) Ehokololo eli, **Okadila opo ke li** otali wapalele epupi lilipipo? Shi koleka nomatomheno a dja mehokololo eli. [2]

[20]